

פרשת האזינו: למה מתחילים לבקש גשמים ממוסף ולא משחרית

פתיחה

בפרשת השבוע קוראים את שירת האזינו. בפתיחת השירה אומר (או מבקש) משה, "יערוף כמטר לקחי", דהיינו שדברי תוכחתו יתקבלו כמו טל אצל עם ישראל. בעקבות כך נעסוק השבוע בדיני הזכרת טל ומטר, מאימתי מתחילים להזכיר, מה הדין במדינות שצריכות גשם בזמנים בהם בארץ ישראל קיץ, ובדינו של אדם ששכח לומר מוריד הגשם, האם עליו לחזור ולהתפלל.

זמן ההזכרה

הגמרא במסכת תענית (ב"ע"א) מביאה מחלוקת, ממתי יש להתחיל להזכיר את הגשמים. לדעת רבי אליעזר ביום טוב הראשון של חג הסוכות, לדעת רבי יהושע מיום טוב האחרון, ואילו לדעת רבי יהודה בדעה השלישית מיום טוב האחרון של חג, ורק מתפילת המוסף. להלכה נפסק **בשולחן ערוך** (קיד, א) כדעת רבי יהודה, ונחלקו הראשונים מדוע מתחילים להזכיר ממוסף ולא משחרית:

א. **התוספות** (ד"ה העובר) הביאו בשם הירושלמי, שרוב הציבור לא היה מגיע להתפלל ערבית, אבל היה מגיע לשחרית ומוסף. משום כך, אם יתחילו להזכיר כבר בשחרית משיב הרוח, יחשבו אלו שלא הגיעו לערבית שכבר התחילו אתמול בערב להזכיר, ובשנה הבאה אם הם יתפללו ערבית, יזכירו משיב הרוח שלא כהוגן ותפילתם תהיה לשווא (**מאירי** ד"ה והמשנה).

ב. **התוספות רי"ד** (ג"ע"א ד"ה האחרון) חלק על התוספות וסבר, שגם לשחרית כמו לערבית העם לא היה מגיע, ורק למוסף בשביל לשמוע קריאת התורה היו מתקבצים - לכן היו מכריזים שיש להזכיר משיב הרוח רק במוסף, ובלשוננו:

"ולי נראה, לפי שקיבוץ העם הוא בתפילת המוספין יותר מתפילת השחר, מפני שמתקבצין לשמוע קריאת ספר תורה אחר תפילת השחר, וכיוון שקורין בתורה מתפללין תפילת מוסף, הילכך תיקנו שכל שינוי תפילה לא יהא אלא בקיבוץ עם, כדי שידעו הציבור שמעתה יש לנו להתפלל בעניין אחר ממה שהתפללנו."

ג. גישה שלישית מופיעה **בבעל המאור** (א"ע"ב בדה"ר) שהביא בשם המדרש, שאין דעתו של אדם מתיישבת עליו אלא בזמן תפילת מוסף. לכן כאשר משנים מסדר התפילה הרגיל - עדיף שזה יהיה במוסף ולא בשאר התפילות (יש לזכור שהיו מתפללים בעל פה, והשיקול של יישוב הדעת בתפילה תפס יותר מקום).

זמן שאילת גשמים

בניגוד לזמן הזכרת גשמים שמתחיל כבר במוסף של סוכות, זמן שאילת גשמים ('ותן טל ומטר') בארץ ישראל מתחיל מאוחר יותר. הגמרא במסכת תענית (י"ע"א) כותבת, שמתחילים להזכיר רק בז' בחשוון, כדי שאחרון העולים לארץ ישראל למקדש ברגל יגיע לנהר פרת (סוף גבולה של ארץ ישראל), וכך לא יימנעו מלבוא שנה הבאה לרגל¹.

בחוץ לארץ לעומת זאת, מתחילים להזכיר מוריד הגשם רק בסביבות חנוכה (שישים יום לתקופה). בטעם הדבר נימק **רש"י** (ד"ה ובגולה), שמכיוון שבני בבל ושאר הארצות לא צריכים גשם כמו בארץ ישראל, לכן אין טעם להתחיל בבקשת הגשמים כל כך מוקדם. **הריטב"א** (ד"ה תניא) הוסיף על דבריו ופירש, שלא זו בלבד שהם לא צריכים גשם, אלא שהוא מזיק להם.

למרות שהגמרא כותבת שבחוץ לארץ מתחילים לבקש מאוחר, **הרא"ש** בתשובה (ד, י) הבין שלא מדובר בכלל גורף, ובמקומות שצריכים גשם כמו בארץ ישראל יכולים לבקש כמותה, וכך הבין גם מדברי **הרמב"ם** בפירוש המשנה. בעקבות פסק הרא"ש נקט **רבי משה מרדכי כלפון** (ברית כהונה מערכת הג' אות א) רבה של גרבה, שיש להתחיל לבקש גשמים בעירו כבר מז' בחשוון וכארץ ישראל, מכיוון שהאקלים של שתי המדינות דומה.

היחס בין ארץ לחו"ל

לפי מה שראינו עד עכשיו, בפשטות אין קשר בין היום בו מתחילים לבקש גשמים בארץ ישראל ליום בו מבקשים בחוץ לארץ, וכל מקום מבקש לפי מזג האוויר ששורר אצלו. לכאורה, גם הזמן בו מפסיקים לבקש גשמים במדינות השונות אמור היה להיות מותאם לאקלים שבמקומן וכל מקום עליו להפסיק בזמן שונה - אך למעשה הגמרא כותבת שלא כך.

בעוד שבארץ ישראל מפסיקים לבקש גשמים כבר ביום טוב הראשון של פסח (תענית ב"ע"א), הגמרא (יד"ע"א) מביאה שבני נינוה שאלו את רבי האם הם יכולים להמשיך לבקש גשמים (מכיוון שהם צריכים גשם אפילו בתקופת תמוז), ורבי השיב להם, שעליהם להתיישר עם מנהג בני ארץ ישראל, ואם הם רוצים לבקש גשם - שיבקשו רק בשומע תפילה, ובלשון הגמרא:

"שלחו ליה בני נינוה לרבי: כגון אנחנו, דאפילו בתקופת תמוז בעין מטרא (= צריכים גשם), היכי נעביד? כיחידים (שצריכים גשם) דמינן או כרבים דמינן? כיחידים דמינן - ובשומע תפילה, או כרבים דמינן ובברכת השנים? שלח להו: כיחידים דמיתו, ובשומע תפילה."

הסתירה לא מופיעה רק בדברי הגמרא, אלא גם בדברי **הרמב"ם**. בעוד שבפירוש המשנה למסכת תענית (א, ג) כתב שבני חוץ לארץ מתחילים להזכיר גשמים בזמן בו הם צריכים, בהלכות תפילה (ב, יז) פסק, שבמקרה בו בני חוץ לארץ צריכים גשם לאחר ניסן, הם יכולים להזכיר רק בשומע תפילה (וככל יחיד הרוצה להזכיר) ולא בברכת השנים!

יישוב הסתירה

נחלקו הפוסקים כיצד ליישב את הסתירה:

¹ לכאורה בזמן הזה שאין עולים לרגל ולא צריך לחכות שאחרון העולים יגיע לנהר פרת, אין טעם להזכיר גשמים רק בז' בחשוון ואפשר להקדים את זמן הבקשה, ואכן כך פסק להלכה **הריטב"א** (ד"ה ודווקא), וגם **המאירי** (ד"ה יש) העלה אפשרות כזאת. אמנם למעשה לא נוהגים כך, מכיוון שגם היום שאין מקדש מתאספים לבוא לירושלים בשעת הרגל (**ר"ן** ב"ע"א בדה"ר).

א. אפשרות ראשונה ליישב את הסתירה מופיעה ברא"ש (כל ד, י) שסבר, שיש לחלק בין מקומות יישוב נקודתיים לבין ארצות. בעוד שבמקומות בודדים כמו נינוה צריכים להתיישר כפי מנהג ארץ ישראל, מכיון שהם לא מספיק משמעותיים כדי לקבוע זמן לעצמם. כאשר ארץ שלמה צריכה גשם, אנשי המדינה יכולים להזכיר גשמים כאשר יש להם צורך ללא התחשבות בארץ ישראל. כך דקדק גם בדברי הרמב"ם, שבעוד שבהלכות תפילה התייחס לכך שבני חוץ לארץ צריכים להזכיר בזמן בו בני ארץ ישראל מזכירים, כתב 'מקומות' שהם צריכים גשמים כגון איי הים...', בפירוש המשנה כתב הרמב"ם 'ארצות' - מוכח שיש חילוק בין גודל המקום וחשיבותו ליכולת להזכיר גשמים בזמנים שונים. ובלשונו:

"והמדקדק בדבריו ימצאם מכוונים, כי בפירוש המשנה כתב ארצות, לפי שיש חלוק בין ארץ ישראל לבבל לענין שאלה. והזכרה מזה נלמד שאין נקראין רבים אלא ארץ אחת, ואותם אומרים בזמן הצריך להם שאלה בברכת השנים. אבל בחיבורו כתב ומקומות שהם צריכין גשמים בימות החמה כגון איי הים ואינם נקראים ארץ בפני עצמן, וכיחידים דמו."

ב. **הכסף משנה** (תפילה שם) חלק על תירוץ הרא"ש, והקשה על דבריו. הרי כאשר הרמב"ם כותב 'שהמקומות' צריכים להזכיר כמו ארץ ישראל, הוא מזכיר בהמשך את 'איי הים', וודאי שהם נחשבים מדינה שלמה, ולמרות זאת הם כפופים לארץ ישראל. כיצד יש ליישב את הסתירה בגמרא וברמב"ם לשיטתו? **הנצי"ב** (מרומי שדה שם ד"ה הא) כתב, שמפני כבודה של בבל ששם נוסדה התורה שבעל פה (ובעקבותיה גם בשאר מדינות העולם), התיירו לאנשיה לבקש גשמים גם לאחר הזמן בו מבקשים בארץ ישראל - כל עוד בקשתם לא סותרת חזיתית את בקשת אנשי ארץ ישראל.

לכן **מצד אחד** אין מניעה שימשיכו לבקש עוד טל עד שישים יום לתקופה כאשר בארץ ישראל מבקשים גשם, מכיון שבקשת טל לא סותרת חזיתית את בקשת הגשם (ומי שאמר במקום משיב הרוח מוריד הטל - יצא). **מצד שני** קיימת בעיה להמשיך לבקש גשם כאשר בארץ ישראל כבר מבקשים טל, לכן כל המדינות מפסיקות לבקש גשם בניסן כמו ארץ ישראל.

להלכה

נחלקו השולחן ערוך והרמ"א איך לפסוק:

א. **הבית יוסף** (או"ח קיז) כתב, שמכיון שלא נתקבלו דברי הרא"ש להלכה בקרב הפוסקים (וכפי שמציין הרא"ש בעצמו באותה תשובה), במקרה בו תושב חוץ לארץ הזכיר גשם לאחר הזמן בו מפסיקים לבקש בארץ ישראל, עליו לחזור ולהתפלל שוב, כמו כל אדם שמזכיר גשמים בקיץ שאין תפילתו תפילה.

עוד הוסיף הבית יוסף, שמכיון שבכל זאת טוב לחוש לדעת הרא"ש, מומלץ להתפלל את התפילה החוזרת כתפילת נדבה (ועיין בדף לפרשת שמני שנה ד'). כך מצד אחד מתפללים תפילה נוספת וכדעת רוב הפוסקים, ומצד שני גם לדעת הרא"ש אין בכך ברכות לבטלה, כי מותר להתפלל תפילת נדבה, וכך פסק **בשולחן ערוך** (שם, ב).

ב. **הרמ"א** (שם) חלק על השולחן ערוך, שהרי כפי שהזכיר הבית יוסף **הר"ן** (תענית ב ע"א) מסכים לשיטת הרא"ש, כך שהרא"ש איננו דעת יחיד. משום כך פסק, שאמנם לכתחילה תושב חו"ל יפסיק לבקש גשמים ביחד עם תושבי ארץ ישראל וכרוב הפוסקים, אך במקרה בו בכל זאת ביקש גשם בזמן שמדינתו צריכה - יסמוך על דברי הרא"ש, ואין חובה כלל להתפלל שוב (ועיין הערה²).

שכח להזכיר גשם

מכל מקום עולה, שבארץ ישראל בה נמצאים רוב היהודים, המזכיר גשם בימות החמה חייב לשוב ולהתפלל והמחלוקת סובבת רק סביב מדינות חוץ לארץ בהם מזג האוויר שונה. מה דינו של אדם שבמקום לבקש גשם הזכיר טל? בעניין זה נראה מחלוקת בין התלמוד הבבלי והירושלמי הנראים כחולקים:

בתלמוד הבבלי הגמרא במסכת ברכות (כו ע"ב) כותבת, שאדם שלא הזכיר גשם בברכת מחייה המתים או מטר בברכת השנים, עליו לשוב ולהתפלל. **בתלמוד הירושלמי** (א, א) לעומת זאת מפורש, שאדם ששכח ולא הזכיר, חוזר להתפלל רק כאשר לא הזכיר לא מטר ולא טל, אך אם הזכיר בברכתו את הטל - יצא ידי חובה. נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

א. **הראב"ד** (מובא בר"ן תענית א ע"ב ד"ה היה) סבר שאכן הבבלי והירושלמי חולקים (ולכן הבבלי לא הזכיר דין זה), וכאשר הם חולקים הלכה כדברי הבבלי - מכיון שמחבריו הכירו את דברי התלמוד הירושלמי ובכל זאת בחרו שלא לפסוק כמותו, או בגלל שלמדו יותר את דבריו. לכן לשיטתו המחמיר 'מוריד הגשם' או 'ותן טל ומטר' - חוזר בכל עניין, ובלשון הר"ן המביא את דבריו:

"והא דגמרא דילן משמיה דרבי חנינא אמרוה אם איתא דסבירא ליה לתלמודא דידן הכי הוה ליה לתלמודא לאיתויי הכא, דאלו מאי דאמר' בגמרא דילן לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו לא קמשמע לן מידי דברייא שלימה היא, ולפיכך כתב הראב"ד ז"ל אילו הסכים התלמוד שלנו עם הירושלמי לא היה מניחו זה."

ב. **הרי"ף** (א ע"א בדה"ר) חלק על הראב"ד, ולשיטתו אין מחלוקת בין התלמודים. ולמרות שבבבלי לא נאמר דינו של הירושלמי, מכיון שהוא לא חלק עליו חזיתית ופסק שהאומר מוריד הטל במקום מוריד הגשם לא יצא ידי חובה, משמע שהוא כלל לא חולק עליו, ולכן השוכח ולא אמר מוריד הגשם - יצא ידי חובה בהזכרת הטל, וכך פסק **הרמב"ם** (תפילה י, ח).

אם כן, באיזה מקרה פסק הירושלמי שיוצאים ידי חובה בהזכרת טל? לשיטתם, דבריו נאמרו רק ביחס לאמירת מוריד הגשם, שמכיון שהמטרה להזכיר את גבורת הקב"ה, אין זה משנה אם משבחים אותו בטל או בגשם. אך אם ביקשו ותן ברכה במקום ותן טל מטר - גם לירושלמי יש לחזור ולהתפלל, מכיון שביקשו דבר שאין בו צורך, וכן פסק **השולחן ערוך** (קיז).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...

² **הרב וואזנר** (שבט הלוי א, כא) רצה לומר (וכתב שאם יצטרף אליו 'גאון מפורסם' הוא יפסוק כך), שכל דברי הגמרא ופסק השולחן ערוך שיש להזכיר כמו ארץ ישראל, מתייחסים רק למדינות שהעונות שלהם מקבילות פחות או יותר לארץ ישראל, אלא שהם צריכים מעט יותר או פחות גשם, אבל מדינות כמו אורוגוואי, אוסטרליה וכדומה שהעונות בהן הפוכות לגמרי, כולם מודים שהם צריכים לבקש גשמים בזמן שמתאים להן.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com